

77-605006

EMEL ESİN

SA' DULLAH PAŞA YALISI

SA'DULLAH PAŞA YALISI

Yazan : Dr. Emel Esin

«'Aceb hâlet verir insana ol kâsr-ı mu'alla kim»

«Gelür yâda geçen ferhunde demler, eski 'alemler»

Sa'dullah Paşa (1) adını taşıyan Çengelköy'deki hâlen mevcûd harem binası, nisbeten aslî vaziyette kalmış bulunan, Boğaziçinde son XVIII'nci asır yalıdır. Topkapu müzesi müdürlerinden merhûm Halûk Şehsuvaroğlu, yalının eski sâhiplerinden Koca Yusuf Paşa'nın hafîdi olmakla, bu ev hakkında araştırmalar yapmış ve neticeleri, âile geleneği çerçevesinde, değerlendirmişdi. Zevcim Seyfulah Esin'in yalının diğer sâhiblerinden Sa'dullah Paşa âilesine mensûbiyeti sebebi ile, ben de yalıya bağlanmış, Şehsuvaroğlu'nun neşriyatı ve verdiği şifâhî bilgiler ışığında, araştırmaya devâm ile, bazı yazılar yayınlamışdım. Bu neşriyat ve kongrelerde verilen tebliğler sonunda, yalı, hem Türkiyede, hem milletler-arası sanat dünyâsında tanındı. Turizm ile alâkalı, muhtelif dillerde dergiler ve gazetelerde de, Sa'dullah Paşa yalısından bahs edildi. Anıtlar yüksek kurulu bu yalıyı birinci sınıf âbide olarak tasnife lâyük gördü.

II — Târihçe

Yalının bulunduğu, Çengelköy ile Beylerbeyi arasındaki mevkiin târihçesi, XVII. asırdan beri, bilinmektedir. Evliyâ Çelebi, (2) ormanlık bir çevre olan bu semte, farsca orman mânâsına Çengel adı verilip, o mahalde, Dördüncü Murâd'ın (H. 1032-49/M. 1622-39) «Hâş bağçesinde», «revnaklı yalılar» bulunduğunu kayd etmişti. İstavroz bağı (3) adlı hükümdâr mâlikânesinin ise, Çengelköy çarşısının diğer ucunda (İstanbul tarafında) olduğunu, Çelebi ilâve eder. O hâlde, Çengelköy «Hâş bağçesi», çarşının Vanîköy tarafında idi. «Hâş bağçe» yalılar-ı ile İstavroz bağı arasında husûsî yalılar vardı. Bunlardan birini Dördüncü Mehmed'in (H. 1058-99/M. 1648-87), H. 1087/1676'da sekiz dönüm bağ ile birlikde satın alıp, İstavroz mâlikânesine ilâve ettiğini bildiren Üstâd İbrâhîm Hakkı Konyalı (4), bu yalının Sa'dullah Paşa adını hâlen taşıyan binânın çevresinde bulunduğunu tahmîn etmektedir. Çengelköy «Hâş bağçe» sinin, bu vakit, sâhil boyunca, İstavroz ile birleştiği anlaşılmaktadır. Üçüncü Ahmed devrinde ise, (H. 1115-43/M. 1703-30) Nevşehirli Damad İbrâhîm Paşa sadr-ı âz'am olunca, kethüdâsı ve damadı Mehmed Paşa için, mîrî olan bu mâlikânede, bir yalı yapıldığını târihçi Şam'dânî haber vermektedir (5).

Çengelköyünde (6) de, bu sırada, İbrâhîm Paşa'nın diğer damadı olan, Merzifonlu Maktûl Mustafa Paşa torunu Nişancı ve daha sonra Kapudan Mustafa Paşa'nın (7) mâlikânesi, 1129-1141/1716-28 arasında inşâ edilecek ve Bâğ-ı ferah adını alacaktı. Bâğ-ferah'ın bulunduğu Çengelköyü beğenen Damad İbrâhîm Paşa, bu mevkideki yalı harâbeleri yerine, yenilerinin binâ edilmesini Mustafa Paşa'ya tavsiye etmişdi. Mevcûd harâbeler yıkılarak, arsa da genişletilerek, 1129-41/1716-28 arasında, Mustafa Paşa'nın muhtelif yalılar ve kasrlar yaptırdığı, Nedîm'in târih veren kasidelerinden öğrenilirdi. Bâğ-ı ferah adını, İbrâhîm Paşa, 1141/1728'deki ziyâreti esnâsında vermişdi (8).

«Buyurdı namına Bağ-ı feraḥ demek münâsibdir»

«Çu kalmaz mevķi'-i pâkin gören dillerde ğam aḣlâ (Nedim, 96).

Nedim'in Bağ-ı feraḥ için yazdığı kasîdelerde, yapılan yalı ve köşkerin tâ-rihleri, Ebced hesabı ile, verilmişdi (9) :

«Mua'llâ yaptı bu sâhilsarâyın Muḣtafa Paḣa» (H. 1129/1716)

«Leb-i yemde bu nâzik kaḣrı yaptı Muḣtafa Paḣa» (H. 1137/1724)

«Ne zîbâ beyt yaptı Muḣtafa Paḣa feb-i yemde» (H. 1138/1725).

«Bu nev sâhilsarâyı kıldı ihyâ Muḣtafa Paḣa» (H. 1141/1728).

Bağ-ı feraḥ'dan başka Kapudan Mustafa Paḣa'nın muhtelif imâretleri ile Vefâ'da kasrı ve Eyûb'da, Bahâriye semtinde, 1143/1730'da ikmâl edilen bir yalısı daha vardı. Bu sonuncudan aḣağıda bahs edilecektir (10).

Nedim'in kasîdelerinde anlatılan Bağ-ı feraḥ yalıları, bazı veheleri ile, hâ-len Çengelköy'de mevcûd binâya benzemekde idi. Bağ-ferah daha eski bir yalı-
nın yerinde binâ edildiği gibi, Çengelköydeki mevcûd yalının da bir metre kadar
altında, Malta taşından bir kadîm taban görüldü (11). Bağ-ı feraḥ yalılarından
1138/1725'de yapılan için Nedim'in söylediği üzere, şimdiki Çengelköy yalısının
da batısında deniz, doğusunda dağ ve yakınında bir havuz bulunmaktadır. Ne-
dim, Bağ-ı feraḥ yalısının bu mevkiini ve havuzdaki arslanlı selbebili şöyle anlat-
makda idi (12) :

«Kûh-u deryâ iki cânibinden derâğuş eylemiş»

.....

«Kûh sakınmaktadır ruḣsârın toğar günden anığ»

«Baḣr ise ayinedâr-ı tal'at-ı zîbâsıdır»

.....

«Temâḣa kıl ōu ḣavzın vüs'atin, bak kim bu kaḣr-i nev»

«Muḣâḣ olmuşdur iki cânibinden, baḣr ile, ğuyâ»

«Biri deryâ-i ōor ve birisi deryâçe-i ōîrîn»

.....

«Ya bu fevâre, bu selsebîl-i rûhperver kim»

«Nisâr etmekdedir bezme, kef-kef, gevher-i yektâ»

Hâlen mevcûd Çengelköy yalısında, havuza yakın bir yerde, selsebîl parça-
ları da bulundu. Yine Nedim, alplık timsâli arslan heykeli bulunan şadırvan ya-
nında, hilâl ve güneş alâmetli bayraklar dikili bulunduğunu da ōu beytte ifâde
etmişdi :

«Kılâde-i mehçe-i râyâtı ḣurşid ile hem pehlû»

«Şerefde, ōîr-i şadırvânı ōîr-i çarḣla hempâ»

Bir diğer müşâbehet : Bağ-ı feraḥ'da 1141/1728'de inḣâ edilen yalının, bu-
ğünkü Çengelköy binâsı gibi, çift kanatlı olduğunu Nedim'in ōu beyti söylemekte
idi (13) :

«Gören bu şifatinin imtidâdını, iki cânibinde,»

«Sanır kim per ü bâlm eylemiş güşterde bir 'anķâ»

Baĝ-ı feraĥ kasrlarının duvarları da, Çengelköyde mevcûd yalıdaki gibi, başdan aşağı nakışlı idi. Nakışlar ile alâkalı başka müşâbeheler, yerlerinde kayd edilecektir (14).

Lâle devrine son veren isyânın 1143/1730 yılında çıktığı gün, o sırada İstanbul kaymakamı bulunan Maķtûl-zâde Mustafa Paşa, Çengelköy'deki Baĝ-ı feraĥ yalısında idi. (15) Damad İbrâhîm Paşa ile birlikte öldürülenler arasında, sâbık Kapudan-ı deryâ Mustafa Paşa da vardı ve onun da malları satılıp, hazîne-ye devr edildi. (16) Asilerin isrârı üzerine, Sa'd-âbâd'daki yüzyirmi kasrın yıkılmasına müsâde edilmiş, fakat Baĝ-ı feraĥ'a bir şey olmamıştı. Birinci Mahmûd 1147/1734 yılının güzel mevsimini, cennete teşbîh edilen Baĝ-ı feraĥ'da geçirmiş ve saray mensûbları da çevredeki yalılara yerleşmişlerdi (17). T. Gökbilgin, Birinci Mahmûd'un İstavroz bağında, aynı yıl (1147/1734) Feraĥ-fezâ kasrını yaptırdığını, bir arşiv vesîkasından nakl etmektedir. (18) Sâmi târîhine göre, «Boĝaz hisarlarına karîb (Defterdar burnundaki) (19) Neşât-âbâd kasrının muķabilinde» (İstavroz bağında : bkz. harîta I) yapılan Feraĥ-âbâd (20), 1151/1738'de, henüz bitmemiş idi. Kauffer'in 1776-1801 arasında yaptığı harîtada, Çengelköyünün İstanbul tarafındaki ucunda bir pâdişah köşkü harabesi bulunduĝu kayd edilmişdi (21) (bkz. harîta I). Daha önce de mevcûd olan (22) Şevķ-âbâd kasrına, Baĝ-ı feraĥ'dan, taht-ı revân ile gidiliyordu (23). Birinci Mahmûd, Şevķ-âbâd'da, vâldesi Sâliha için bir kasr yaptırmış ve bu vâlde, hâlen Sa'dullah Paşa yalısının hemen doğusunda bulunan Hacı Ömer mescidini tamîr ettirmişdi (24). Kauffer harîtasında (bkz. harîta II) bu mescid, içinde muhtelif binâlar bulunan bir mâlikâne sınırları dâhilindedir. Sa'dullah Paşa yalısının bulunduĝu mevkide ise, ona benzer iki kanatlı bir binâ, hâlen de olduĝu gibi, bir divar ile ayrılmış bulunmaktadır. Sa'dullah Paşa yalısının yanındaki divar, harem dâiresi olarak kullanılan bu yalıyı selamlık köşkünden ayırmakta, hem de su haznesi olarak kullanılmakta idi. Divarın yapısı eski Horâsân deneni tarzıdır. Böylece, Sa'dullah Paşa yalısının bulunduĝu mevkiin Baĝ-ı feraĥ ile İstavroz arasında uzanan Birinci Mahmûd mâlikânesine dâhil olduĝu ve bu mâlikânede, Birinci Mahmûd devrinde, kimi eski, diğerleri yeni yapılmış bir çok köşkler mevcûd olduĝu belirmektedir. Sa'dullah Paşa yalısının da Birinci Mahmûd (1143-68/1730-54) zamânı binâlarından olması ihtimâli, aşağıdaki başka mülâhazalar ile desteklenecektir.

Nitekim, Sa'dullah Paşa yalısının (25) Birinci Abd ul - Hamîd zamânında (1187-1203/1774-88) mevcûd olup, saray mensûblarından Dâr us-sa'âde ağası Çerkes Mehmed'e âid bulunduĝu Tapu kayıtlarından bilinmektedir. Merhûm Şehsuvaroĝlu'nu teyyiden, Prof. Nejad Göyüncü'nün de lutfen işaret ettiĝi bir bostancı-baş defterinden ise, 1207/1792 târîhinde, Sa'dullah Paşa yalısının, Mehmed Aĝa kızı Hanîfe Hatun'un mülkü bulunduĝu öğrenilir. Hanîfe Hatun'un babası Mehmed Aĝa belki Dâr us-sa'âde ağası Çerkes Mehmed idi. Hanîfe Ha-

tun, sâbık (1204-1206/1789-91 arasında) sadr-ı â'zam olan (Koca) Yûsuf Paşanın «halîlesi» olarak da, Bostancı-başı defterinde tanıtılmakda idi. Koca Yûsuf Paşa da Tersâne'de yetişmiş bir denizci idi ve 1224/1809'da bir ara kapudan-ı deryâ makamına geçecek idi (26). Yine yalıdan oturanlardan, Koca Yûsuf Paşa damadı, Safranbolulu, Cezâyir ocaklarında yetişmiş Seydî Alî Paşa da, 1222/1807 yılında, İngiliz donanmasının Istanbulu topa tutmak tehdîdi muvâcehesinde, halkın yardımı ile şehri tahkîm edip kurtaran, cesûr bir denizci idi (27). Bu ve diğeri muvafaklıkları netîcesinde, Ahır-kapu feneri muhafızı Seydî Alî Paşa kapudan-ı deryâ tayin edilmişdi. Yalı, bir asır kadar Koca Yûsuf Paşa âilesi ve yakınlarında kalıp, Tapu kayıtlarına göre, 1299/1881 yılında, Ayaşlı Esad Muhlis Paşa âilesine geçerek, onun oğlu Sa'dullah Paşa'nın adını böylece almış oldu (28). Sa'dullah Paşa yalısının hisseleri, 1947'de tarafımızdan satın alındı. Bay Turgud Cansever ve Bn Câhîde Tamer'in nezâretinde, restorasyon yapılarak, yıkılmağa pek yakın bir durumdan kurtarıldı. Otuz yıl geçince, 1977'de yalı yine bakıma mühtâc iken, TAC vakfının himmeti ile, esaslı bir tamîr gördü. İlâve bazı tamîrler de, 1978'de Petrol Vakfı tarafından yapıldı. Bundan sonra, yalı maalesef metrûk vaziyete düşdü. Yaşımız ilerlediği ve mâlî imkânlarımızın daraldığı için, zevcim ve benim yalıda oturacak ve onu koruyacak tâkatımız kalmadı. Ümîdimiz, biz henüz hayâтта iken, yalıyı bir kültür merkezi, veya müze ittihâz edecek ve devâmlılığı ile alâkası muhakkak bulunan bir kuruluşa terk etmektir. Bu olamaz ise, yalının gündün güne harâb düşmesine râzı olmaktan ise, Türk sanatına gönülden bağlı ve imkânları olan bir kimsese satmaktan başka çâre kalmayacaktır.

II — Sanat târihi zâviyesinden bakış

Sa'dullah Paşa yalısının uslûbu Lâle devrinde başlayıp, daha sonra da, Birinci Mahmûd zamânında devâm eden bir tarzı aks ettirmektedir. Avrupa tescüllerinin mimârîde belirmesi ile, Lâle devri, yalılar ve köşkler târihinde de bir dönüm noktası olmuşdu. İç Asyadan mevrûs Türk mimârî geleneği Avrupadan ayrı idi. Avrupa sarayları, Yunan ve Roma tapınakları ananesinde, uzun cebheli, mücessem binâlar olmakda idi. Türk sarayı ise, bir «bağ» içinde, otaktan, veya Çin köşkünden mülhem, müstakil kasr ve yalılardan müteşekkildi. Hükümdâr ve vezîr kasrı, kâinâta ve semâya teşbîh edilen, Nedim'in bir zâiçeye (horoskop'a) benzettiği bir plan arz ediyordu (29). Hem otak kubbesini (30), hem de semâvî kuvveyi temsil ettiği târihlerde ifâde edilip, «Tâk-ı gerdûn inîbâk» gibi semâvî tabirler ile anılarak, gök cirmlerinin remzleri ile de süslenen bir kubbe, yapının merkezini teşkîl ediyordu (31). Onyedinci asır ve önceki hükümdâr kasrlarında, meselâ Topkapı'da Yalı ve Sinân köşkları ile Tersâne kasrında, merkezî kubbe, cihân-numâ gibi, damın üstünde yükseliyordu (32). Hükümdâr ve vezîr kasrlarında, kubbeli merkezî odanın etrâfında, dört köşe bir plan mûcibince, dört yön ile köşelere, mütevâzın şekilde, diğeri odalar dizilmekde idi. Ancak hükümdâr kasrı ile vezîr evi arasında bir fark gözetildiği resimlerde ve kalıntılardan belirir. Yukarıda sayılan misâllerde görüldüğü üzere, hükümdâr kasrında, mihrverlerdeki odalar cebhenin en önüne ilerleyerek, haç-

varî bir plan tebârüz ediyordu. Vezîr meskenlerinde ise, mihver odaları arka planda kalıp, köşe odaları cebheye ilerlemekde ve böylece iki kanatlı binâlar vücûd bulabilmekde idi. Nitekim Nedîm, Kapudan Mustafa Paşa'nın Bag-ı ferah'daki bir yalısını iki kanadını açmış bir kuşa benzetmişti. Avrupa tesîrlerinin Lâle devrindeki bir tezâhürü, merkezî kubbenin damın altında gizli kalması olmuşdu. Bu yeni görünüş Lâle devri hükümdâr kasrılarında, meselâ 1138/1725' de Bebek'de inşa edilen Humâyûn-âbâd'da ve resmi Prof. S. Eldem tarafından tesbît olunan, Şemsî Paşa'daki Şeref-âbâd'da âşikârdır (33). Avrupa mimârisini takliden, bu devirde, «Hişâr yalılar» (34) denen uzun cebheli binâlar da gelişti. «Dû-bâlâ» (çift) adı da verilen iki kanatlı yapıların yan-yana tekerrürü ile «Hişâr yalılarının» teşekkül ettiği aşağıda anlatılacaktır. Sa'dullah Paşa yalısının mevcûd harem binâsı da (resim 1) «dû-bâlâ» denen, çift kanadlı şekildedir ve kubbe, dam altında, gizlidir. İçeriden bakılınca (res. 2), Sa'dullah Paşa yalısının merkezî kubbesi, yine geleneğe sâdik olarak, otanın şemsiye biçimindeki kubbesini, hatta iplerini ve perdelerini taklid ediyordu ve «kubbe-i lâciverd-kevn i-asmân numûn» (35) gibi tabîrleri hatırlatarak, gök rengine boyanmışdı. Fakat, Sa'dullah Paşa yalısının kubbesi, hemzamân Avrupadakiler gibi, beyzî olmuşdu ve odalar, Avrupa *pastel*'lerini andıran renklere boyanmışdı. Kadîm Türk motifleri, yan-yana küçük hücreler, Edirne tarzında, rengârenk tahta oymaları, tâc şeklinde kapı dervâze'leri, vezîr ve sadr-ı â'zam alâmeti tuğları temsil ettikleri sanılabilen üçlü ve beşli sorguçlar, eklektik, fakat hoş bir tarzda, Avrupa sütûn başlıkları ve *guirlande*'lar ile karışmışdı. Dede Efendi'nin musikisi gibi âhengli bir imtizâca varılmış, fakat ondokuzuncu asırdaki tedennî henüz başlamamışdı.

Her odada, pencerelerin sıralandığı cebhenin karşısındaki divarda, merkezî büyük hücre içinde, Topkapı sarayındakilere benzer, kalem-işi levhalar resm edilmişdi. Manzaralar, Avrupa'da *trompe-l'eil* denen şekilde, sangi perde arkasından, veya ön plandaki bir kemerin ötesinde, görülüyordu (resim 3, 4, 5).

Üst katta, cenûb-doğu tarafındaki penbe odanın merkezî hücreesindeki donanma resmi, yalının sâhiblerinin, mükerreren, kapudan-paşalar olduğu keyfiyetine bağlanabilir. Resimde (res. 3) Topkapı, XVIII. asırda mevcûd «sâhilsarây» ile gözükmektedir. Sa'dullah Paşa yalısında tasvîr edilen «sâhilsarây», Kağıthâne'de 1133/1720'de yapılan «Hişâr-yalılar» gibi, dû-bâlâ beyt» lerin, (çift kanadlı cebhelerin) çok kerre tekerrürü ile vücûd bulmuş. Sâmi tarihine göre, Birinci Mahmûd Topkapı sâhilindeki eski kasrı, Sinan kasrını ve diğerlerini beğenmiyordu ve yeni tarzda sâhilsarâyalar istemekde idi (36). Böylece, «büyüt-r'âdî-de-i dû-bâlâ» dan müteşekkil Maḥbûbiye kasrı, 1138/1735'de Topkapısı yanında inşa olmuşdu. Daha sonra, 1162/1749'da, Maḥbûbiye kasrı saray mensûblarını da alacak şekilde büyütüldü. Muhâsebeci Alî Efendi nezâretinde yapılan bu yeni tarzda saray, yan-yana «dû-bâlâ beyt» lerden müteşekkil bulunmakla, sıralanmış «but» lara (güzellere) teşbîh ediliyordu. Sa'dullah Paşa yalısındaki resimde de gözüken kemerli pencereler güzellerin çift kaşlarına benzetilmekde idi. «Dû-bâlâ beyt» lerin sıralandığı sâhilsarayın bağçesinde, Lâle devri geleneğinde, «âteşîn lâleler» yetiştirilmekte ve çıragan âlemi yapılmakta idi. Birinci

Mahmûd'dan sonraki (37) pâdişâhlar, bilhassa Üçüncü Selîm'den (1203-22/1788-1807) itibâren, bu sâhilsarayı gittikçe değışdirdiler. Nitekim, Melling'in İstanbul'da bulunduğu 1787-1805 yıllarında yaptığı resimlerden mülhem bakır-levha basmalarında, Topkapı sâhil-sarâyında artık «dû-bâlâ beyt» cebhe kalmamışdı (38). Böylece, Sa'dullah Paşa yalısındaki Topkapı sâhilsarayını resmi, Birinci Mahmûd devrini, XVIII. asrın ortasını, veya az sonrasını aks ettirmekte idi.

Sa'dullah Paşa yalısındaki Topkapı resminde (res. 3), her yıl Nevruz'da ve donanmanın sefere çıktığı, veya seferden döndüğünde icrâ edilen bir merâsim tasvîr edilmiş. Râşid'in 1123/1711 ve 1133/1720 kaydlarında verilen tafsîlâta (39) göre, Türk donanmasının, devletin timsâli, Topkapı Sarayı önündeki geçid resmi, şöyle cereyan ediyordu : Kapudan-paşa ve «umerâ-i deryâ» denilen yüksek rütbeli denizciler, «başarda» içinde, Topkapı yalıları önüne gelir ve sarayı, çavuşların «alkış» ı (hayır-duâları) ve top şenlikleri ile selâmlarlardı. Kapudan-paşa ve maiyeti saraya davet edilerek, kendilerine hil'at verilirdi. Kapudan-paşa samur kürk giyer, deryâ emîrleri ise, iyi yolculuk temennâsi olarak, «Yol-yolunca» denen yollu kaftanlar ile taltif edilirdi. Deryâ emîrleri «başarda» ya dönünce, sadr-ı âzam, pâdişâha yapılan ziyâreti îade için, sandal ile, «başarda» ya gelir ve yine top şenlikleri ile karşılanırdı. Merâsim bitince, donanma Tersâneye döner, veya sefere çıkılacak ise, Beşiktaşda demir atardı. Resimde, muhtelif boyda yelkenli ve yelkensiz gemiler, târîhlerdeki adları ile, «başarda» lar, «kalyon» lar, «çekdiri» ler. «kalita» lar, sığ sularda kullanılan «kanca-baş» lar, bayraklar ile donanmış. Yalının bütün resimlerinde olduğu gibi, islâmî geleneğe hürmeten, şahıs tasvîri yoktur, fakat kayıkların kürekleri, sanki gizli ellerce kaldırılmış, havâda durmaktadır. Gemiler arasında kuş-başlı olanlar da görülmektedir. Bunlar, 1180/1766 sıralarında, «Ukâb-ı bahrî» gibi adlar ile kartala teşbîh ediliyordu (40). (ejder-başlı gemilere Peleng-i bahrî tarzında isim verilirdi). Deniz müzesi müdürlerinden Bay Halûk Özdeniz ve Sayın refikası, Sa'dullah Paşa yalısındaki resimde kuş-başlı gemiler gözükdüğüne ve bunların benzerlerinin Deniz müzesinde mevcûd bulunduğuna, lutfen, dikkatimi çekdiler. Bu müşâhede de, resmi tarihlendirmeğe yardımcı olmaktadır. Sa'dullah Paşa yalısındaki donanma resminin (res. 3) ön planında, «göz» denen gemi havuzları görülmektedir. Böyle «göz» ler Tersâne ile Tophâne'de bulunuyor ve Melling'in resimlerinde gösterilmiş idi. Tophâne, Topkapı Sarayının deniz ötesindeki mukabilinde bulunduğuna göre, belki orası tasvîr edilmişdi.

Sa'dullah Paşa yalısının üst kattaki şimâl-batı odasında, merkezî hücrede, Halîc'in son kısmında ve batı kıyısındaki Bahâriye semti temsil edilmişdi (res. 4). Bu keyfiyet, arka plandaki bir tepede, Ok meydanının nişan taşlarının belirtilmesi ile anlaşılmalıdır (bkz. harîta I). Şu hâide, İbrâhîm Hakkı Konyalı Beyin lutfen işâret ettiği gibi, ön plandaki «dû-bâlâ beyt» (41) tarzında iki kanatlı beyaz binâ, Bahâriye, veya çevresindeki kasrlardan biri idi. Târîh boyunca, Eyûb Sultan'a yakın Bahâriye'de, kasrlar ve yalılar yapıla-gelmişdi. Yavuz Selîm'in kızı Şah Sultanın sarayı bu mevkide idi (42). Mâlikâneye âid câmi hâlâ mevcûddur (bkz. harîta I). Daha sonra, 1090/1679'da, Dördüncü Mehmed'in vâdesi

için Bahâriye'de yapılan kasr, Üçüncü Ahmed'in (1115-43/1703-30) bahar mevsimindeki sarayı olmuşdu (43). Birinci Mahmûd da, 1147/1734, 1151/1738 ve 1166/1752'de, bu kasrda oturmuşdu (44). Ancak, resimdeki iki kanatlı beyaz binâ, Dördüncü Mehmed devri uslûbunda değil, Lâle devri ve sonrası tarzındadır. Lâle devrinden itibâren Bahâriyede inşâ edilen meşhûr yalılar arasında şunlar da vardı : Kendisinin öldürüleceği 1143/1730 yılında, evvelce Çengelköyde Bâğ-ı ferağ-ı yaptırmış bulunan Maqtûl-zâde Mustafa Paşa, Bahâriye'de de yalılar inşâ ettirmişdi. Nedîm'in târîh veren kasidesinden, Bahâriye yalısının cediti Maqtûl Mustafa Paşaya âid bulunduğu, sanki îmâ edilmişdi (45) :

«Mezârında eğer kim Rıf'at-âbâd olmazsa, derdim»,

«Ki olmaz bundan â'lâ bir mufrih mevķi'-i vâlâ»

.....

«Bu sâhilhâne bir nazm-ı müsellemdir. Bahâriye»

«Anga beyt-ül kaşid oldu.....»

Kauffer haritasında, Şah Sultan mescidinin hemen şimâl komşusu «Maqtûl-zâde yalısı» (bkz. harita I) burası olabilir. Birinci Mahmûd devrinde, Vâlde Sultanın Eyûb'daki sarayından ayrı olarak, «Eyûb-u Enşârî'ye qarib Bahâriye sarayı» diye bahsi geçen mâlikâne (46) de, belki Maqtûl-zâde yalısı idi. Birinci Mahmûd, yine o semtte, Ali-bey köyünde, vâldesi için, 1147/1734'de bir de kasr yaptırmış idi (47). Hadîce Sultan'ın da (ölümü 1156/1743) Bahâriye'de bir sâhilhânesi vardı (48). Resimde görülen «dû-bâlâ beyt» tarzında beyaz yalı, uslûb itibârı ile Lâle devri ve az sonrasına mensûb bulunmaktan başka, tenhâ bir çevrede gözükmektedir. Bahâriye semti, ancak XVIII. asrın ikinci yarısından önce böyle tenhâ idi. Daha sonra, Kauffer'in 1776-1801 arası haritası ve Melling'in 1787-1805 arasındaki resimlerinden belirttiği gibi, Eyûb ile Bahâriye arasında, sâhil boyunca, birbirine bitişik yalılar sıralanacaktı (49). O takdirde, resimde gözüken beyaz kasrı da, belki Üçüncü Ahmed, veya Birinci Mahmûd devrine âid saymak gerekmektedir.

Sa'dullah Paşa yalısındaki bu resimde (res. 4), orta planda ve levhanın sağında görülen, yan-yana sıralanmış, dört çift «dû-bâlâ beyt» ise, İbrâhîm Hakkı Konyalı beyin tesbît buyurduğu gibi, Üçüncü Selim devrine kadar pâdişahların bazen baharı ve güz mevsimini geçirdikleri Kara-ağaç (50) kasrıdır. Bu kasr, Halîç'in sonunda, fakat doğu kıyısında bulunuyordu (bkz. harita I). Kara-ağaç'ı çok seven Üçüncü Ahmed, bu kasr için bir de beyt söylemişdi :

«Kad-i dilber gibi gönül eğlencesi»

«Gam-küsârım, Kara-ağaç bağçesi»

Levhada, Kara-ağaç kasrının da, Melling'in (51) 1787-1805'de yaptığı resimlerden önceki bir şekli gözükmektedir. Melling'in resimlerinde Kara-ağaç kasrı çok küçülmüş ve İstanbul tarafındaki ucunda, pâdişahın kayıkhânesi inşâ edilmişdi. Kara-ağaç mâlikânesinin Halîç'in bittiği yerdeki ucunda ise Sa'dâbâd'a gitmek için iskele olarak kullanılan Miraḥor köşkü bulunuyordu (52). Miraḥor'

dan, «Cedvel-i sîm» içinden kayık ile, veya yoldan, taht-ı revân ile, Sa'd-âbâd kasrına varılırdı. Nitekim, Sa'dullah Paşa yalısındaki bu resmin ön planında, Sa'd-âbâd'ın alâmeti, ejder-ağızlı çevme tasvîr edilmiş (53) (res. 4).

Sa'dullah Paşa yalısının üst kat, cenûb-batı odasının büyük hücresinde, (res. 5), kanâatimce, 1133/1720'de yapılan ilk Sa'd-âbâd kasrı (54) gözükmektedir. Sa'd-âbâd kasrı 1143/1730 isyânından sonra, âsilerin isrârı üzerine, yıkırılmış ise de, Prof. S. Eldem'in belirttiği gibi, en büyük pâdişah kasrına fazla zarar gelmediği ve bu kasrın, 1153/1740'da mevcûd bulunduğu bir arşiv vesîkasından öğrenilmiş, Sa'dullah Paşa yalısındaki resmin Sa'd-âbâd'daki büyük pâdişah kasrını tasvîr ettiği kanâati, levhadaki beyaz kasrın deniz kıyısında değil, bir «cedvel» (arık), muhtemelen Sa'd-âbâd'ın «Cedvel-i sîm» i üzerinde bulunmasıdır. Diğer taraftan, beyaz kasr, daha sonra 1205/1790'da Sa'd-âbâd'da inşâ edilen (55) ve resimleri *Zenân-nâme* (56) adlı yazmada bulunan yalıların uslûbuna hiç benzememektedir, fakat Üçüncü Ahmed devri kasrı, meselâ Bebek ve Şemsî - Paşa'dakiler tarzındadır (57). İlâveten, Sa'dullah Paşa yalısındaki bu resim, Râşid'in ilk Sa'd-âbâd kasrını tarif eden şu metnine uygundur (58) :

«Nehr-i mezbûrı (Kâğıdhâne deresini) mecrâ-i kadîminden taht-ı revân ve Humbara-hâne denen sekizyüz zira ' mahalledek, iki tarafı mermer ile mebna ve mecrâ-i kadîminden'arîz bir mecrâ-i hemvâr ü müstakîm hafr olunub, kenârında, otuz aded sütûn-u mevzûn üzerine, bir kaşr-ı humâyûn ve pîşgâhında, bir havz-ı vâsi ' ve âb-ı nehrin havza dökülecek mağhallinde olan, mermerlerden mebna sed üzerlerine vaz' olunan mermer teknelerden, pîşgâh-ı kaşr-ı humâyûnda, selsebîl-âsâ, havza cereyân ve Kara-ağaç bağçesine cârî olan sudan, borular ile, mermer sed içinden, kaşr-ı humâyûnun berü tarafına geçirilen âb-ı hoş-guvâr, derûn-u kaşrda vâkı ' fışkıyeden mâ'dâ, derûn-u havzda istinsâ' olunan ejder ağzından feverân ile...»

Resmin ön planında gözüken (res. 5) ejder-ağızlı çeşmenin Sa'd-âbâd'ın alâmeti olduğu Nedîm'in şu şarkısından öğrenilir : (59)

«Gidelim, serv-i revânım, yürü, Sa'd-âbâd'a»

.....

«Mâ-ı tesnîm içelüm çeşme-i nev-peydâdan»

«Görelim, âb-ı hayât akdığım ejderhâdan»

Aynı resmin üstündeki kuş kafesi tasviri (res. 5) ise, Nedîm'in 1129/'716' da Çengelköyünde inşâ edilen Bağ-ı ferah yalısı için söylediği kasîdenin bir beytini (60) hatırlatarak, Sa'dullah Paşa yalısının Bağ-ı ferah ile alâkası sûâlini yine hâtıra getirmektedir :

«Ferah dîvârı üzre naqş olunmuş gonca-i taşvîr»

«Terennüm tâkına âvîze olmuş bülbül, gûyâ»

Resminin Sa'dullah Paşa yalısında yapıldığını sandığımız (res. 5) «Kaşr-ı Humâyûn'dan başka, Sa'd-âbâdda, yine pâdişâha mahsûs, fakat daha küçük, Kaşr-ı Neşât gibi yalılar ve maiyet için, «Cedvel-i sîm» boyunca, «Hişâr yalılar» inşâ edilmişdi (61).

Yine, Sa'dullah Paşa yalısının üst-kat, cenûb-batı odasında, merkezî hücrenin sağında ve solunda, iki diğer manzara bulunmaktadır (res. 6 ve 7). Her iki resimde de, arka plan, az farkla aynıdır. Resimlerin sağında ve solunda birer burun ile, daha ötede, ufku kapatan bir sâhil ve en uzakda, tepeler arasında, Melling'in levhaları ve bugünkü vechesinden de tanınan Yuşa tepesi görülmektedir. Merkezî hücrenin sağındaki resimde, ön planda, bir beyaz kasr (res. 6), diğerinde ise bir açık havâ köşkü, devrin tabîri ile «oba», veya «çihâr-ı fak» (çardak) denen divân-hâne çadırından mülhem bir ağaç yapı (62) yer almış (res. 7). Önceki yazılarımda bu levhaları, Damad İbrâhîm Paşa'nın 1131/1718'de ve Birinci Mahmûd'un 1165/1751'de, Kandilli, Küçük-su ve Gök-su çevresinde yaptırdıkları «mecmu'a» lar (kasr ve köşk mülkiyetleri) nden (63) sanmışım. Ancak, arka planda Yuşa tepesinin belirlediği manzarayı harîta üzerinde arayınca, bu görünüşün ancak Çubuklu ile Sultâniye arasından mümkün olabileceğini anladım (bkz. harîta III). Sultâniye (64) ihtimâli üzerinde durulmadığının sebebi şudur : Kânûnî devrinde hükümdâr kasrı ve «Paşa kapusu» mevkiî olan Sultâniye, metrûk kalmış iken, 1177/1763'de, saray mensûblarından Tâhir Ağa tarafından mükellef şekilde, kasr ve yalılar ile ihyâ edilmiş, fakat ahlâk düşkünlerinin toplantı yeri hâline gelip, üç yıl sonra, sâkinleri dağıtılmıştı. Böyle geçici, hatta menfi şöhretli bir yerin, divar resimlerinde tebcîli, tasavvur olunamazdı. Levhadaki arka planın görünebileceği, XVIII. asrın diğer tanınmış mâlikânesi, Çubuklu idi. Evliyâ Çelebi zamânında da mevcûd bulunan Çubuklu (65) mâlikânesi, Üçüncü Ahmed devrinin en muteber kasrı arasında, Nedîm tarafından anılmıştı :

- «Sa'd-âbâd.....»,
- «Çubuklu, Gök-su, sâ'ir köşe-köşe menzileler»
- «Zamân-ı devletinde, her biri oldu cihân-pîrâ»

Çubuklu çeşmesi ve havuzu yanındaki kitâbelerde, Şâir Seyyid Vehbî, bu bağı, Üçüncü Ahmed emri ile 1131/1718'de imâr edilen, Halîç'de, Alî-bey köyündeki Hüsrev-âbâd'a, «vezîrî» bir nazîre olarak, tavsîf ediyordu :

- «Olub gûyâ vezîrî kut'a bir mecmu'a, bu mevki'»
- «Nazîr oldu bu, müfferred, şâh-beyt-i Hüsrev-âbâd'a»

Vehbî, Feyz-âbâd ismi verilen Çubuklu mâlikânesine, efsânevî âbideleri de nazîre addediyordu. «Halluh» ların (Karluk Türklerinin) tapınaklarını (66) arabca metinlerde Bânîçûr (belki Bay Çor, veya Beñgü Çor)' denen Türk sülâlesinin (H. 233 - 337/847 - 948) Belh'deki Nevşâd sarayını (67) yâd etmekte ve Herât bağlarının bânisi Temür-oğullarından Hüseyin Baykara'nın, Çubuklu'yu görmüş olsa, şâd olacağını söylemekte idi :

- «Hâbbezâ cilvegâh-ı bî-hemtâ»
- «Gibta -fermâ-i Halluh ve Nevşâd!»
-
- «Baykara tâcın atdı şevkinden»
- «Sâl-i târîhin eyledim ta'dâd»

«Oldı hakkâ ki bî-bedel. Târîh :»
«Cây-ı dîlcü maqâm-ı Feyz-âbâd»

İbrâhîm Hakkı Konyalı Beyin lutfen yol göstermesi sâyesinde, Feyz-âbâd'ın bulunduğu sâhile vardık. Şimdi her ihtimâmdan mahrûm, köylülerin himmetine bırakılıp, köy zevki ve tarzında, üstleri rengâ-reng boyanmış bulunan, vaktile servî ağaçları ve güller ile müzeyyen, kitâbeli çeşmeleri, çimento ile sıvanıp şekli kaybolmuş havuzu, Kauffer'in haritasındaki (harîta III) iki dereden bugün kalan tek çayın Boğaza munsabında bulduk. O mevkide, Sa'dullah Paşa yalısının iki resminde (res. 6 ve 7) tasvîr edilmiş manzara, aynen görülüyordu. Beyaz kasrın temsîl edildiği resimde (res. 6), orta planda, Rumeli kıyısından Yeniköy yalıları ve Kalender burnu, Anadolu sâhilinde ise Beykoz ve Yalıköy sâhilhâneleri ile Hünkâr kasrı burnu resm edilmişdi. Ufukda, Yuşa ve diğer tepelerin sırasında, yine Rumeli kıyısından, Büyükdere ve Sarıyer yalıları uzanmışdı. Açık - hava köşkü bulunan resimde, aynı manzaraya az daha doğudan bakılmış ve Beykoz sâhili, İncirköy - Sultâniye kıyısı arkasında gizli kalmışdı (res. 7).

Târîhi kaydlar ve uslûb bakımından, gözden geçirilen müşâhedeler, Sa'dullah Paşa yalısının mensûb bulunduğu «mecmu'a» (kasrlar külliyesi) ve inşâ târihi hakkında bazı tasavvurlara imkân vermektedir. Hâlen mevcûd binânın, 1716-28 arasında inşâ edilen Bağ-ı feraḥ ile, 1734-38 sıralarında yapıdırılan Feraḥ-fezâ (veya Feraḥ-âbâd) mâlikâneleri içinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Sa'dullah Paşa yalısının uslûbu olduğu ukadar, duvarlarında temsîl edilen saraylar da, Lâle devrini ve o devrin henüz unutulmadığı yılları aks ettirmektedir. Topkapı sâhilsarayınının 1749'da ikmâl edilen şekli bir duvarında tasvîr edildiğine göre, Sa'dullah Paşa yalısı bu târihten sonra yapılmışdı. Tapu kaydlarına nazaran Sa'dullah Paşa yalısı Birinci Abdul-Hamîd zamânında (1774-88) mevcûd idi. Çengelköy'deki binânın bu iki târih arasında inşâ edildiği netîcesine böylece varılabilinmektedir.

Sa'dullah Paşa yalısında başka resimler de vardır. Bağçe ve havuz tasvirleri Türk bağçesinin târihçesi için vesika teşkil edebilmektedir (res. 8). Diğer bazı resimler ise, XIX. ve XX. asırlarda, Avrupa tarzlarına uymak arzûsu içinde, üzerleri yeniden boyanarak, veya duvar kâğıdları yapışdırılarak, epiy tahrîb edilmiş. İnşallah, XVIII. asırda İstanbul medenî hayâtının son hâtıralarından olan bu yalı ve resimleri, gelecek nesillerin kültür mirâsı olarak, korunabilir.

Emel Esin, 1981

NOTLAR

E. Esin, «Sa'dullah Paşa yalısı»

- 1 — H. Şehsuvaroğlu, «Çengelköy kıyıları», Cumhuriyet (İstanbul, 1 - VIII - 1959). Merhûm Şehsuvaroğlu'nun verdiği şifâhî bilgileri de şu yazımda neşr ettim : E. Esin, «An Eighteenth century yalı», Atti del Secondo congresso internazionale di arte turca (Napoli, 1965), 101 - 102. Sa'dullah Paşa yalısına dâir diğer bazı yazılarım : E. Esin, «Sa'dullah Paşa yalısı», Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, 33/312 (İstanbul, Ocak - Mart 1972); E. Esin, Sa'dullah Paşa yalısı (ingilizce tercemesi ile beraber) (İstanbul, 1977). Bu sonuncu risâle hâlen tükenmemiş olup, Türkiye Anıt - çevre - turizm değerlerini koruma vakfı tarafından, İstanbul, Tepe-başı, Meşrûtiyet caddesi 57'deki merkezlerinde satılmaktadır.
- 2 — Evliyâ Çelebi, Seyâhatnâme (İstanbul, H. 1314), I, 468 - 69.
- 3 — İstavroz bağı hakk. bkz. Na'imâ, Târîh (İstanbul, H. 1281), II, 109.
- 4 — I. H. Konyalı, Uskûdar târihi (İstanbul, 1977), II, 212 - 13.
- 5 — Şam'dânî, Târîh (İstanbul, 1978), M. Aktepe baskısı, 50.
- 6 — Sâmî - Subhî - Şâkir, Târîh (İstanbul, H. 1198), 6. Nedîm, Dîvân, Halîl Nihâd baskısı (İstanbul, H. 1338 - 40), 75, 95-96, 48-99, 243-44. S. 240 : «Zemîn ü tarhı aşlından müstevfî idi, likîn», «Edûb tecdîdine himmet...», «Yıkub hâke beraber, 'arşasın dağî edûb tevsî'...».
- 7 — Bkz. Şemseddîn Sâmî, Kâmûs ul-â'lâm (İstanbul, H. 1306-16).
- 8 — Nedîm, Dîvân, 243.
- 9 — Nedîm, 98-99.
- 10 — Bkz. aşağı. not 45.
- 11 — Merhûm Babam Ahmed Ferid Tek, 1947'de, yalının tamîrine nezâret ederken, alt kat şimâl-batı odasının yer tahtaları kaldırılınca, bir metre kadar aşağıda, Malta - taşundan eski bir taban görmüştü.
- 12 — Nedîm, 75, 95-96.
- 13 — Nedîm, 96.
- 14 — Bkz. aşağı. not 59.
- 15 — Yukarıda not 5'deki kaynak.
- 16 — Sâmî ve diğerleri, 43.
- 17 — A.g.e., 60.
- 18 — T. Gökbilgin, «Boğaz-ıçî», İslam Ansiklopedisi (İstanbul, 1949), 688-89. Hüseyin Ayyansarâyî, Hadîkat ul-cevâmi' (İstanbul, H. 1281), II, 171. Şam'dânî, 50.
- 19 — 'Âşım, (Küçük-Çelebi-zâde), Târîh (İstanbul, 1282), 456. (Melling'in yaptığı Hadîce Sultan sarayı bunun yerine geldi : Ayyansarâyî, II, 122-23).
- 20 — İstavroz'daki Farağ-âbâd : Sâmî ve diğerleri, 176. Üçüncü Ahmed devrinde, Cağal-oğlu kasrı yakınında bulunan diğer Farağ-âbâd : 'Âşım, 456.
- 21 — M. Melling, Voyage pittoresque de Constantinople, (Paris, 1805-19), I, 5'de anlatıldığına göre, ikinci cilddeki bakır levhadan basma levhalar,

Melling'in İstanbul'da bulunduğu, 1805'den önceki onsekiz yıl (1787 - 1805) sırasında yaptığı resimlerden mülhemdir. Mühendis Fr. Kauffer'in Fransız elçisi Choiseul ile, daha sonra Bâb-ı 'Âlî hizmetinde iken, 1786 - 1801 arasında çizdiği harítalar da, Melling'in ikinci cildinin sonuna ilâve edilmiştir. Kauffer'in harítalarının sâdeleşmiş bir şeklini bu yazıya ekledim.

22 — *Nedîm*, 128.

23 — *Bkz. yuk. not 17.*

24 — *Bkz. yuk. not 18.*

25 — *Yuk. not 1'de adı geçen Şehsuvaroğlu makalesi ile 1972 ve 1977 târîhli yazılarımda mufassal kaynaklar verildi. Tapu kaydı şudur : Umûm 2688, s. 28, 49, 50, 51, 52. Bu kaydlarda, 1281/1864, 1290/1873, 1297/1879'daki vaziyet anlatılıp, daha eskisi için, Birinci 'Abd ul-Hamîd'in Dâr us-sa'âde ağalarından Çerkes Mehmed'in vakfiyesine atf yapılmaktadır. Prof. N. Göyünç şu kaynağı lutf etti : İstanbul Üniversitesi kütübhânesi, 8830 numarolu Bostancı-başı defteri, sahîfe 41/b, 55 ve 57/b.*

26 — *Yuk. not 1'de verilen kaynaklar ve Cevdet, Târîh (İstanbul, H. 1302), VIII, 91-95.*

27 — *Bkz. Esin, yuk. not 1'de adı verilen eserler.*

28 — *Yuk. not 27'deki kaynaklar.*

29 — *Nedîm*, 77.

30 — *Sepet köşkü'nün H. 1051/1641'de «otag-ı humâyûn tarzında» inşâ edildiği hakkında kayd : Na'imâ, IV, 330.*

31 — *Sâmî ve diğerleri, 203'de semâvî teşbîh şöyle ifâde edilir : Tâk-ı gerdûn inşibâk-ı mua'llası felek-i şevâbit-âsâ eşkâl ile...».*

32 — *Bkz. Esin, yuk. not 1'de a.g. 1965 târîhli yazı, res. 2, 9/a, b.*

33 — *Râşid, Târîh (İstanbul, H. 1282), VI, 366-67. (Bebek kasrının inşâsı). Melling, lev. 30 (Bebek kasrı resmi). Şemsî-paşa kasrı resmi : S. Eldem, Köşkler ve kasrlar (İstanbul, 1973), II, 330-31.*

34 — *Râşid, V, 443-49.*

35 — *'Azmî, Târîh (İstanbul, H. 1199), 53.*

37 — *E. Emler, «Topkapı Sarayı restorasyon çalışmaları», Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanat Târîhi araştırmaları, I (İstanbul, 1963), 211-12.*

38 — *Melling, II, levha 7 ve 27.*

39 — *Râşid, III, 353; V, 328-30.*

40 — *I. H. Uzunçarşılı, «Cezâyirli Hasan Paşa», İslâm Ansiklopedisi (İstanbul, 1967), 319.*

41 — *Bkz. yuk. not 36.*

42 — *E. Esin, «Merkez Efendi ile Şah Sultan hakkında bir hâşiye», Türkiyat Mecmuası, XIX (İstanbul, 1980).*

43 — *Râşid, I, 370.*

44 — *Sâmî ve diğerleri, 217. Vâsıf, Târîh (İstanbul, H. 1219), I, 14.*

45 — *Nedîm*, 97-98.

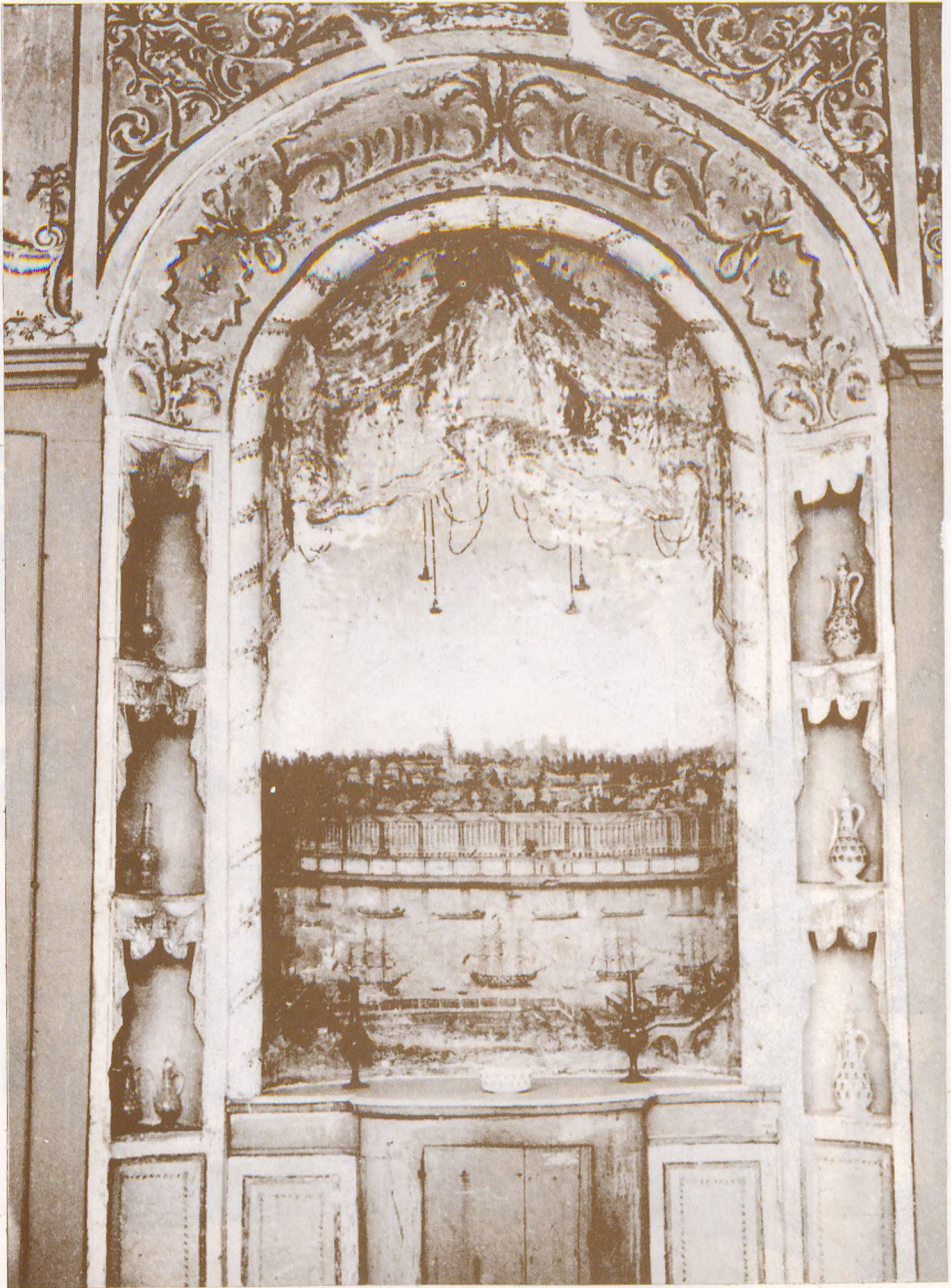
- 46 — *Sâmi ve diğerleri*, 63, 64, 182, 197.
- 47 — *A.g.e.*, 63.
- 48 — *A.g.e.*, 64.
- 49 — *Bahâriye'de XVIII. asrın ikinci yarısında ve daha sonra yapılan yalılardan bazılarının adları* : 1199/1784 târîhli *Sâliha Sultan yalısı* (*Cevdet*, II, 83); *Melling'in Eyûb'dan Bahâriyeye giden sâhili gösteren numerosuz levhasında ve Kauffer harîtasında görülen Esmâ Sultan'ın* (bkz. *Cevdet*, IV, 223), *Hadîce ve Beyhan Sultanların* (bkz. *Ayvansarâyî*, *Hadîkat ul-cevâmî*, I, 250), *sayıları*; *Üçüncü Selim'in annesi Mihr-i Şâh'ın Zeyneb Sultan bağında*, H. 1207/1792'de inşâ edilmiş imâreti (*Ayvansarâyî*, I, 250).
- 50 — *Evliyâ Çelebi*, I, 409. *Râşid*, III, 180. 'Aşım ,176, 'Azmi, 6.
- 51 — *Melling*, II, numerosuz *Eyûb levhası* ve 18 numarolu *Kara-ağaç levhası*. *Kauffer*, harîta.
- 52 — 'Aşım, 119, 134, 265, 275, 303, 363, 377-78, 401, 403. *Sâmî ve diğerleri*, 181, 197.
- 53 — Bkz. *aşağ. not 59*.
- 54 — *Râşid*, V, 443-45. *Eldem*, II, 223-24.
- 55 — *Ayvansarâyî*, I, 300.
- 56 — *Fâzıl Hüseyin*, H. 1225/1811 târîhli *Zenân-nâme*, *Istanbul Üniversitesi Yıldız*, 2824/73, varak 77/b.
- 57 — Bkz. *yuk. not 33*.
- 58 — Bkz. *yuk. not 54*.
- 59 — *Nedim*, 202.
- 60 — *Nedim*, 243-45.
- 61 — «*Pek güzel mevki'ine düşdi Kaşr-ı Neşât*». «*Gerçi kendi küçük, ama büyükdür şâmı*» : *Nedim*, 52.
- 62 — *Türk Dil Kurumu Tarama sözlüğü*, (Ankara, 1971), 2905. *Vakfiyelerde* (meselâ *Topkapı Kütübhânesi*, yazma E. H. 3032, *Şah Sultan vakfiyesinde*), her kasrın müstemilâtı arasında böyle «*çihâr-tâk*» lar kayd edilirdi.
- 63 — Bu tabîr için bkz. *Vehbî*, *Feyz-âbâd için târîh*, *Topkapı Kütübhânesi*, yazma H. 1640, varak 161.
- 64 — *Evliyâ*, I, 481. *Şam'dânî*, II/A, 60.
- 65 — *Evliyâ*, I/465, 491. *Nedim*, 65. *Vehbî*, *yuk. not 63'de geçen kaynak*. *Ayvansarâyî*, II, 122-23. *Gökbilgin*, 685.
- 66 — E. Esin, «*Farhâr-i Halluğ*», *Türkiyât mecmuası*, XVIII (Istanbul, 1976).
- 67 — E. Esin, *İslâmiyetten önceki Türk kültür târîhi ve İslâma giriş* (Istanbul, 1978), 151.

Resim 1

Resim 2

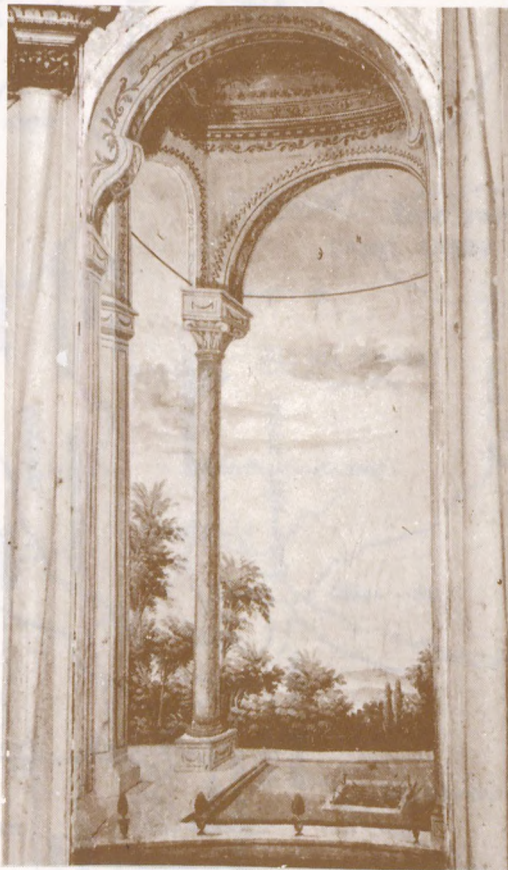
Resim 3

Resim 4

Resim 5, 6, 7

Resim 8

Kağıthane

Rumeli-nisarı Arıncıoğlu-hisarı

Allı-bey köyü

Sa'âd-şâh kasrı

Kandıllı

Çok-su

Pâdişah köşkü

Küçük-su

Kule-bağı

Vanf-şey

Çengelköy

Çiğdem çarşısı

Sadullah Paşa yalısı

Parab-feâd

veya Parab-şâh

İstavros-bağı

Defterdar burmu

Neşât-şâh

BOGAZ-İÇİ

Şeref-şâh

Kız-kulesi

Panar bağı

III.Selâm c.

Kavak sarayı

Makrûl-şâh

Şah Sultan çarşısı

Mahdiye

Syûb

Kara-âğaç kasrı

Ok-neydani

Beyliktaş sarayı

Dolma-bağçe

Tophâne

Galata

S.Selâm c.

Mühür c.

Şehâde c.

Mahî saray

Vesir s.

Topkapı

S.Ahmed c.

Aya Sofya

Çengelköy çarşısı

dere

Çiğdem

KAUFFER'İN

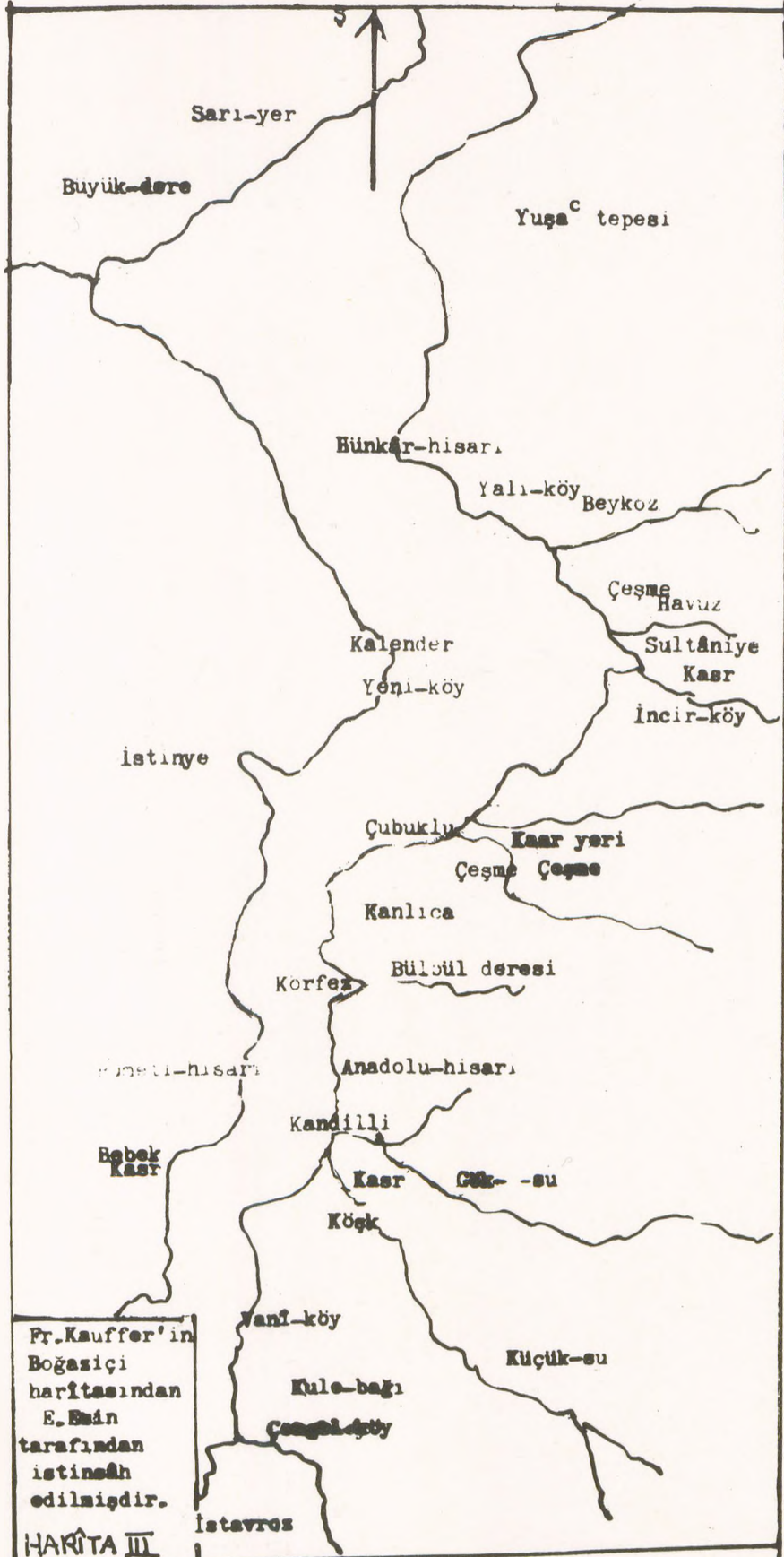
ÇİZİLMİŞ

HARİTASI

HARİTA II

FR. KAUFFER'İN
1776-1801 ARASINDA
ÇİZİLMİŞ İSTANBUL
HARİTALARINDAN
E. ESİN TARAFINDAN
SADELEŞTİRİLMİŞ
ŞEKİLDİR

HARİTA I

Fr. Kauffer' in
Boğaziçi
haritasından
E. Emin
tarafından
istinsah
edilmiştir.

HARİTA III

HOLDİNG A. Ş.

Beynelmillel İnşaat

Taahhüt — Yatırım

Ticaret ve Pazarlama

SOYTAŞ HOLDİNG'E BAĞLI ŞİRKETLER

- Soytaş Tatil Köyleri Organizasyon Yatırım ve Ticaret A.Ş.
- SOYTUR Tatil İşletmeleri Seyahat ve Ticaret A.Ş.
- EKOTAŞ Ekonomik Konut Organizasyon ve Ticaret A.Ş.
- YAPTAŞ Yapı Taşıyıcı Sistemleri Taahhüt ve Ticaret A.Ş.
- MİMTAŞ Modern İş Merkezleri Tesis ve İşletmeleri A.Ş.
- Soytaş Proje Pazarlama ve Ticaret A.Ş.
- Soyış Ticaret Merkezleri İşletmecilik A.Ş.
- HİYAŞ Halkla İlişkiler Reklâm ve Yayın A.Ş.
- FİMTAŞ Finansman ve Menkul Değerler Ticaret A.Ş.

Odakule İş Merkezi Kat 11 Galatasaray - İSTANBUL - TURKEY

Tel. : 49 23 43 - 45 33 07

Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği
Taha Toros Arşivi

* 0 0 1 6 0 5 0 0 6 0 1 5 *